

ДУТКО А. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.12:342

ОЗНАКИ ТА ФУНКЦІЇ ЮРИДИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Автором наводяться ознаки юридичних конструкцій. Аналізуються функції, властиві юридичним конструкціям: конструктивно-прагматична та нормоутворююча. На підставі змістовної і функціональної характеристики юридичних конструкцій як засобів законотворчої техніки визначається їх поняття.

Ключові слова: юридична конструкція, засіб законотворчої техніки, моделювання.

Автором приводяться признаки юридических конструкций. Анализируются функции, которые свойственны юридическим конструкциям: конструктивно-прагматическая и нормообразующая. На основании содержательной и функциональной характеристики юридических конструкций как средств законотворческой техники определяется их понятие.

Ключевые слова: юридическая конструкция, средство законотворческой техники, моделирование.

The author signs of are legal construction. Analyzed the functions that characterized the legal construction: constructive and pragmatic and rule-proclaiming. Based on the content and functional characteristics of legal construction as a means of legislative technique is determined by their concept.

Key words: legal construction, means of legislative technique, modeling.

Вступ. Одним із найскладніших засобів законотворчої техніки, сутність яких недостатнього науково досліджена, є юридичні конструкції. Сфера правового регулювання постійно розширюється, проте саме завдяки юридичним конструкціям можна чітко й економно впорядкувати суспільні відносини у правовій площині. Конструкції полегшують також сприйняття і вивчення явищ правової дійсності, узагальнюють багатоманітність окремих випадків юридичної практики.

Галузевому законодавству відомо багато найрізноманітніших конструкцій, які вивчаються галузевими юридичними науками з огляду на свій предмет дослідження. Поза тим, завдання загальної теорії права – сформулювати загальне поняття юридичних конструкцій, на основі чого галузеві юридичні науки могли б створювати свої галузеві конструкції.

Стан дослідження. Поняття юридичних конструкцій давно відоме й використовується в юриспруденції. Окремі питання юридичних конструкцій досліджувались як у загальнотеоретичному аспекті (С. Алексєєвим, В. Бабаєвим, В. Барановим, В. Горшеньовим, А. Деревніним, Ж. Дзейко, Т. Доценко, Р. Ієрінгом, Ш. Калабековим, Т. Кашаніною, Д.А. Керімовим, М. Коркуновим, Р. Лукичем, Л. Луць, Ю. Марєєвим, А. Нашиц, М. Тарасовим, В. Чевичеловим, О. Черданцевим та іншими), так і з позицій галузевих юри-

дичних наук (І. Бабіним, І. Баталовою, Д. Винницьким, Л. Воєводіним, Р. Гаврилук, В. Івановою, А. Іванчиним, В. Кудрявцевим, Л. Кругліковим, П. Люблінським, К. Паньком, В. Піляєвою та іншими).

Постановка завдання. Проте однакового розуміння поняття, ознак і функцій юридичних конструкцій немає, тому метою статті є розкриття ознак та функцій юридичних конструкцій як засобів законотворчої техніки.

Результати дослідження. Юридичним конструкціям притаманні певні ознаки, котрі характеризують їх особливості як засобів законотворчої техніки. По-перше, вони є відображенням структури певних однорідних правових явищ, які потребують законодавчої регламентації. Насамперед слід зазначити, що коло таких явищ окреслюється, як правило, самим законодавцем. Зокрема, ст. 92 Конституції України визначає та закріплює питання, що відносяться до предмета регулювання виключно законами.

По-друге, юридичні конструкції є ідеальними моделями структури правових явищ, які мають такі ознаки: 1) як ідеальні моделі існують у вигляді певної системи термінопонять; 2) є моделями саме структури правових явищ, а не моделями їх ознак, властивостей, функцій; 3) є системами термінопонять, елементи яких визначаються елементами правових явищ, котрі вони відображають; 4) є абстрактно-узагальнюючими моделями, які можуть застосовуватися законодавцем для регламентації майбутніх явищ, якщо виявиться подібність їх структури з явищами, відображеними в конструкціях.

По-третє, юридичні конструкції закріплюються в законодавстві двома способами: текстуальним (словесним вираженням змісту конструкції в тексті законів) та смисловим (логічним виводом змісту конструкції із сукупності нормативно-правових приписів). В останньому випадку юридична конструкція реконструюється в єдине ціле за її частинами, закріпленими в різних юридичних приписах.

Аналіз окремих кодифікованих нормативних актів (Цивільного кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу України) щодо використання в них юридичних конструкцій показав, що переважає їх смислове закріплення, наприклад, конструкції цивільних правовідносин, цивільно-процесуальних, кримінально-процесуальних правовідносин; цивільно-правових договорів; цивільно-правової відповідальності; цивільно-процесуальної та кримінально-процесуальної форми; складу злочину та окремих складів злочинів.

Як приклад текстуального способу закріплення можна навести конструкцію цивільного зобов'язання, всі елементи якої словесно виражені у ст. 509 ЦК України. Водночас певні юридичні конструкції можуть мати такі елементи, які також можна розглядати як самостійні юридичні конструкції. Наприклад, юридичні конструкції окремих цивільних договорів складаються з таких елементів, як договір-факт, договір-правовідношення, договір-форма. Своєю чергою договір-правовідношення є також юридичною конструкцією. І якщо юридичні конструкції цивільно-правових договорів загалом мають смисловий спосіб закріплення, то їх елементи – договір-правовідношення як самостійна конструкція – закріплюються текстуально.

По-четверте, юридичні конструкції використовуються законодавцем для досягнення точності й визначеності змісту законів та законодавства загалом.

Характеристика юридичних конструкцій буде неповною без з'ясування виконуваних ними функцій. У філософській літературі зазначається, що моделі можуть виконувати узагальнюючу, евристичну, трансляційну, конструктивну, інтерпретаційну функції [1, с. 160-162]. Також підкреслюється, що ідеальні моделі (якою є юридична конструкція) «виконують одночасно функції *спрощення, ідеалізації, відображення і заміщення* (курсив наш – А.Д.) реально існуючого складного об'єкта дослідження» [2, с. 237].

В юридичній літературі функції конструкцій досліджувалися, зокрема, В. Чевичеловим [3, с. 97-126]. Ним було проаналізовано гносеолого-методологічну функцію

(з'ясовувалася роль юридичних конструкцій як методу пізнання права), інтерпретаційну функцію (з'ясовувалася їх роль як методу тлумачення права) та техніко-юридичну функцію (з'ясовувалася їх роль у регламентації суспільних відносин та структуризації галузей права).

О. Зінченко серед функцій, котрі здатні виконувати юридичні конструкції як складові механізми правового регулювання, зазначає такі: моделювання, правотворчу, модифікації системи законодавства, інтегративну, консолідуючу, практичну, інтерпретаторську, демонстраційну, пізнавальну, гносеолого-методологічну, техніко-юридичну, концептуальну. Нарівні з існуючими функціями О. Зінченко виокремлює утилітарно-прагматичну функцію (за її допомогою юридична конструкція має прикладну спрямованість та демонструє свою здатність відображати практичні інтереси); інформативно-логічну функцію (яка полягає у здатності залучати до сукупності правових норм, що становлять одне ціле, елемент логічного зв'язку, за допомогою якого виявляється єдність норм, утворюючих даний інститут, а також їх відношення з іншими інститутами); ідентифікаційну (юридична конструкція спроможна ідентифікувати і згрупувати юридичні явища шляхом виявлення їх юридичного характеру як сукупності основних якостей та визначальних, суттєвих особливостей певного типу явищ); абстрактно-фіксує та інноваційну функцію юридичної конструкції як засобу пізнання правових явищ [4, с. 8-9].

Ж. Дзейко вказує на такі основні функції юридичних конструкцій: моделювання (відображення певних істотних аспектів дійсності та їх складної структурної побудови в законах, які створюються); нормативна (це засіб закріплення норм права в законах); модифікації системи законодавства (внаслідок створення нових юридичних конструкцій законодавство набуває нових властивостей); інтегративна (юридичні конструкції сприяють логічному та змістовному об'єднанню елементів правової системи держави й механізму правового регулювання); практична (юридичні конструкції сприяють правильній реалізації, в тому числі застосуванню норм права, моделюванню правомірної поведінки суб'єктів); інтерпретаційна (у процесі тлумачення норм права з'ясовуються та роз'яснюються різні аспекти закріплених у законах юридичних конструкцій) [5, с. 9]. У працях інших науковців питання функцій юридичних конструкцій не висвітлювалося.

Справді, юридичні конструкції можуть виконувати різноманітні функції. Однак зважаючи на те, що юридичні конструкції досліджуються нами в контексті засобів законотворчої техніки, слід виявити такі їх функції, які дають можливість розкрити їх роль у створенні нормативно-правових регуляторів суспільних відносин.

На нашу думку, перш за все юридичні конструкції як засоби законотворчої техніки виконують конструктивно-прагматичну функцію. Ця функція спрямована на побудову структури нових і зміну існуючих правових явищ, які необхідно піддати правовій регламентації. Для цього потрібно використовувати метод моделювання.

Відомо, що моделювання – відтворення властивостей об'єкта на спеціально збудованому за певними правилами його аналогу, тобто моделі. Розрізняють моделювання як практичну побудову аналогу та як пізнавальний спосіб. Сутність моделювання полягає в тому, що певні властивості об'єктів можна досліджувати опосередковано, на моделях цих об'єктів, які доступніші для дослідження. Моделювання як метод наукового пізнання ґрунтується на здатності людини абстрагувати схожі ознаки або властивості різних предметів і встановлювати певні відношення між ними, що найбільш повно відображено в юридичних конструкціях.

Як метод пізнання моделювання передбачає наявність двох предметів, або систем: 1) предмет (система), про який треба здобути знання, але який через певні обставини не може бути об'єктом безпосереднього вивчення (зразок, оригінал або прототип); 2) предмет (система), який певним чином імітує зразок і який безпосередньо вивчається, тобто модель [6, с. 259].

Моделювання – це вивчення об'єкта (оригіналу) шляхом створення й дослідження його моделі, яка заміняє оригінал, ті його сторони та властивості, що є предметом наукового інтересу. Метод моделювання надзвичайно розширює можливості наукового пізнання, оскільки дає змогу наочніше уявити досліджувані явища, «наближати» їх, усувати шкідливий вплив супровідних сторонніх чинників, тобто досліджувати їх у «чистому вигляді» [7, с. 271-272].

Метод моделювання передбачає застосування таких логічних операцій (прийомів), як аналіз, абстрагування, ідеалізація, аналогія, узагальнення. Усі вони відомі й детально описані в літературі з філософії та логіки.

Моделювання як метод наукового вивчення об'єктивної дійсності включає аналогію як обов'язковий елемент. В основі моделювання лежить аналогія, побудована на знанні лише істотних ознак, елементів порівнюваних явищ, одне з яких підлягає вивченню як імітація іншого, і при цьому знання про одне явище є необхідною основою висновку про друге.

Створювані методом моделювання юридичні конструкції не лише відтворюють структуру реальних правових явищ, а й дозволяють врахувати їх динаміку, тенденції розвитку, що означає можливість їх застосування для проектування змін структури існуючих правових явищ та створення нових. Звичайно, юридичні конструкції не є засобами безпосередньої побудови, конструювання правових явищ. Вони це здійснюють опосередковано через нормативно-правові приписи.

Звідси – другою функцією юридичних конструкцій є функція формування нормативних приписів, а точніше її можна назвати нормоутворюючою функцією. Нормативно-правовий припис розуміють як нормативне державно-владне веління. Так, С. Алексєєв дає таке визначення: «Елементарне логічно завершене державно-владне нормативне веління, безпосередньо виражене в тексті нормативного юридичного акта» [7, с. 293]. Проте, як видається, і юридичну норму можна охарактеризувати як нормативне державно-владне веління. Тим більше, що з позиції вказаного вченого і нормативний припис, і логічна норма (тобто власне норма права) є елементами системи права [8, с. 293-297].

Також існує й інша точка зору на поняття нормативно-правового припису, під яким розуміється логічно і граматично завершене судження як елемент системи законодавства [9, с. 153] або як елемент системи джерел права [10, с. 186]. Така позиція дає можливість трактувати нормативно-правовий припис як окреме правове явище, не ототожнюючи його з юридичною нормою. Проте судження як форма мислення не може бути «граматично завершеним». Воно набуває такої якості, якщо його розглядати в поєднанні з мовними засобами, зокрема з реченнями, які слугують формою об'єктивації суджень. У логіці такий феномен визначається як висловлювання, тобто речення, яке виражає певне судження [11, с. 19]. Отже, саме висловлювання постає як граматично правильне речення, взяте разом зі змістом (змістом), яке ним виражається [12, с. 46].

Сказане уможливорює погодитися з точкою зору, згідно з якою нормативно-правовий припис визначається як безпосередньо виражене в тексті нормативно-правового акта деонтичне висловлювання, що використовується для формування юридичної норми та забезпечення її дії [13, с. 63].

Нормативні приписи поділяються на нормостворюючі (регулятивні, охоронні, захисні) та нормообслуговуючі. За допомогою юридичних конструкцій формуються саме регулятивні, охоронні, захисні нормативні приписи. При цьому регулятивні приписи складаються з гіпотези та диспозиції, охоронні – з гіпотези та штрафної санкції, захисні – з гіпотези та відновлюваної санкції. У свою чергу, регулятивні нормативні приписи за змістом диспозиції поділяються на уповноважуючі, зобов'язуючі та забороняючі [14, с. 92].

Будь-яка юридична норма утворюється шляхом поєднання уповноважуючого і зобов'язуючого, або уповноважуючого й забороняючого приписів, охоронного і захисного приписів. Загалом же регулятивні, охоронні та захисні нормативні приписи виражають

зміст юридичних норм і постають як форми їх відображення в тексті законів. При цьому гіпотези регулятивних приписів мають містити вказівку на склад правомірної поведінки та інші фактичні обставини. У диспозиціях зазначаються права й обов'язки суб'єктів (активні або пасивні). У гіпотезах охоронних приписів описується склад певних видів правопорушень, а санкції містять вказівку на міри юридичної відповідальності за зазначені в гіпотезах правопорушення.

Гіпотези захисних приписів містять вказівку на суб'єкти, об'єкти, протиправні діяння (винні чи без вини), які призвели до порушення прав суб'єктів, а санкції визначають заходи відновлення порушених прав суб'єктів.

Загалом для створення нормативно-правових приписів використовуються юридичні конструкції відповідних галузей права. Так, для створення цивільно-правових регулятивних нормативних приписів застосовуються юридичні конструкції цивільних правовідносин, окремих цивільно-правових договорів. На їх основі формуються гіпотези (з використанням таких їх елементів, як суб'єкти цивільного права, об'єкти, договір-факт), диспозиції (з використанням таких елементів, як зміст правовідносин, договір-правовідношення, договір-форма тощо) регулятивних приписів. Для створення охоронних приписів використовується юридична конструкція цивільного правопорушення та цивільно-правової відповідальності. Захисні приписи створюються за допомогою елементів конструкції цивільного правопорушення, загальної конструкції цивільно-правової відповідальності та конструкції відповідальності без вини.

Оскільки юридичні конструкції є моделями структури правовідносин та інших правових явищ та є гомоморфними моделями, їхнє використання дозволяє законодавцю закріпити у приписах закону повний склад елементів певних явищ у такий спосіб, щоб між приписами та явищами, що ними регламентуються, існувала однозначна відповідність, а це в цілому сприяє досягненню точності й визначеності змісту законів. Слід зазначити, що юридичні конструкції є засобами формування саме нормоутворюючих приписів (регулятивних, охоронних, захисних), які виражають зміст юридичних норм і виступають формами їхнього відображення в тексті законів. Для формування регулятивних приписів використовуються здебільшого відповідні галузеві конструкції регулятивних правовідносин, змістом яких є міра можливої та необхідної правомірної поведінки суб'єктів права. Для формування охоронних приписів використовуються відповідні конструкції правоохоронних відносин, змістом яких є суб'єктивне право й обов'язок відповідного компетентного органу держави щодо призначення правопорушнику міри юридичної відповідальності та суб'єктивний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних благ і цінностей, що йому належали. В основі формування захисних приписів лежать відповідні конструкції захисних правовідносин, змістом яких є суб'єктивне право потерпілого на захист свого порушеного права та суб'єктивний обов'язок правопорушника відновити порушене право потерпілого.

Висновки. Враховуючи змістовну й функціональну характеристику юридичних конструкцій, можна дати таке визначення їх поняття: юридичні конструкції – це закріплені в законодавстві ідеальні узагальнюючі моделі структури однорідних правових явищ, створювані для формування регулятивних, охоронних, захисних нормативно-правових приписів і досягнення точності й визначеності законів.

Список використаних джерел:

1. Ушаков Е.В. Введение в философию и методологию науки : учебник / Е.В. Ушаков. – М. : КНОРУС, 2008. – 592 с.
2. Штофф В.А. Проблемы методологии научного познания / В.А. Штофф. – М. : Высшая школа, 1978. – 217 с.
3. Чевычелов В.В. Юридическая конструкция (проблемы теории и практики) : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01 / В.В. Чевычелов. – Нижний Новгород, 2005. – 180 с.

4. Зінченко О.В. Юридичні конструкції як засіб пізнання правових явищ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. – «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О.В. Зінченко. – К., 2013. – 20 с.
5. Дзейко Ж.О. Поняття юридичних конструкцій як засобів законодавчої техніки / Ж.О. Дзейко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 1 (75). – С. 5–17.
6. Руденко К.П. Логіка : курс лекцій / К.П. Руденко. – К. : Вища школа, 1976. – 304 с.
7. Філософія : навч. посібник / Л.В. Губерський, І.В. Надольний, В.П. Андрушко, В.П. Розумний ; за ред. д. філос. н., проф. І.Ф. Надольного. – [5-те вид., випр. і доп.]. – К. : ВІКАР, 2005. – 516 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
8. Алексеев С.С. Общая теория права : учебник / С.С. Алексеев. – [2-е изд. перераб. и доп.]. – М. : ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2008. – 576 с.
9. Тихомиров Ю.А. О правилах законодательной техники / Ю.А. Тихомиров // Журнал Российского права. – 1999. – № 11. – С. 110–116.
10. Законодательная техника : науч.-практ. пособие / под ред. Ю.А. Тихомирова. – М. : Городец, 2000. – 272 с.
11. Бочаров В.А. Основы логики : учебник / В.А. Бочаров, В.И. Маркин. – М. : ИД «Форум», ИНФРА-М, 2007. – 336 с. – (Классический университетский учебник).
12. Ивин А.А. Логика и теория аргументации: элементарный курс : учеб. пособие / А.А. Ивин. – М. : Гардарики, 2007. – 220 с.
13. Шмельова Г.Г. Короткий російсько-український та українсько-російський термінологічний словник: Теорія держави і права / Г.Г. Шмельова. – Сімферополь : «Таврія», 2005. – 96 с.
14. Шмелева Г.Г. О некоторых проблемах толкования-уяснения юридических норм / Г.Г. Шмелева // Проблемы толкования и реализации законодательства в Украине и задачи адвокатуры. – Симферополь : «Таврия-плюс», 2003. – С. 90–97.

КОСТЕНКО М. А.,
помічник судді
(Верховний Суд України)

УДК 347.97

РІВНІСТЬ УСІХ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ ЯК МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена аналізу рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом як міжнародного стандарту прав людини. Досліджується зміст національного конституційного законодавства в сфері судочинства та його відповідність міжнародним нормам, які встановлюють основоположні засади рівності людини і громадянина та її дотримання під час судочинства в Україні.

Ключові слова: судочинство, рівність, учасники, міжнародні стандарти, права людини.

Статья посвящена анализу равенства всех участников судебного процесса перед законом и судом как международного стандарта прав человека. Исследуется содержание национального конституционного законодательства в сфере судопроизводства и его соответствие международным нормам, которые устанавливают основополагающие принципы равенства человека и гражданина и его соблюдение при судопроизводстве в Украине.

Ключевые слова: судопроизводство, равенство, участники, международные стандарты, права человека.

